

Másik Velence

Velencébe több irányból érkeztem már: északról a szárazföldön, délről és keletről a tengeren, egyszer széllel szemben, egyszer szélirányban. Ugyanolyan volt, mégis minden évszakban különböző, nappal és éjszaka, napsütésben és esőben. Először, másodszor, és ki tudja hányadszor megérkezvén, megértettem a keleti bölcs figyelmeztetését (nem emlékszem pontosan, melyik kikötőben találkoztunk, valószínűleg Muggiában, Triest mellett): „Ne írd le a helyeket, ahol sokan megfordultak; ezt már előtted mások megtették, talán jobban.” Velencét számtalanszor leírták és megfestették, tollal, ecsettel. Már régen közhellyé vált. „Óvakodj a közhelyektől, kerülj azokat” – figyelmeztetett ismét a bölcs, amikor elbúcsúztunk. Mi az, ami hozzáadható e város történelméhez, ami a történelem számára ismeretlen?

Sokan írtak, csodálattal vagy irigységgel a Velencében keletkezett művekről, amelyeket hátrahagytak nagy mesterek – a titokzatos Carpaccio, az idősebb és fiatalabb Bellini, a „magányos” Giorgione (ez a ragadványnév gyakran szerepel a neve mellett), Tiziano „a másik életében” (ez is állandóan ismétlődik) vagy Paolo Veronese a „nagy vásznaival” (ahogyan azt az útikönyvekben szokták említeni). Nem tudom, mi adható mindahhoz, amit már elmondtak Tintoretto fény-árnyék hatásairól, Tiepolo „lebegő” figuráiról, Canaletto „úszó” vedutáiról, Guardi velenceiségéről és ki tudja, mi mindenről. Aki belefog abba, hogy ismét leírja a Szent Márk-bazilikát, előtte a térrel és a harangtoronnyal, a Ca’ d’Oro, a Sóhajok hídja és a hagyományos karnevál hangulatát, a történelmi regattát, a híres Bucintorót és minden mást, nem tudja, minek teszi ki magát: ez csak ritkán, talán egy emberöltő alatt egyszer, évszázadonként két, legfeljebb három alkalommal sikerül. Amikor e sorokat írom, már századunknak is vége, s egy nemzedéknyi idő régen elmúlt.

Legutóbbi alkalommal, vagy éppen azt megelőzően Isztriából érkeztem Velencébe, estefelé, egy őszi napon. Aznap a Canal Grande mentén csak nagyon kevés palota volt kivilágítva, többnyire mind beleolvadt a sötétségbe. Ki tudja, van-e élet bennük? Miért hagyták el a tulajdonosaik? Kikre bízta az örökösök? Ilyen kérdéseket mindig félve tesznek fel, ezt érzik maguk a velenceiek, valamint mindazok, akik megszerették Velencét. A vizek fölött megült a köd, elhomályosítva az éles vonalakat. A formák alig körvonalazódnak. A banalitás szertefoszlik.

A megfelelő pillanatban érkeztem.

Visszatértem ismét, nappal, amikor nem fúj a szél, télen. Olyan helyeket kerestem, ahonnan az ismert épületeket másképp láthattam. Nekivágtam a S. Trovaso épületeitől, a Lo Squerótól – átkelve több csatornán –, elhaladtam a Rio dei Muti és a Rio della Madonna dell’Orto mellett. A korai hideg távol tartotta a látogatókat. A móló mellett egyetlen gondolat se láttam, mindössze két öreg bárka, „caorlina” ringott. A falak téglái inkább barnák, mint vörösek. A Zattere rakpart különös látványt nyújt a Giudecca csatorna felől – ez utóbbi, bárhonnan szemléljük is, mindig ugyanolyan. A valóságos Velencében voltam, s immár nem a róla alkotott képi világban.

A lagúnához facölöpök jelzik az utat. Kettesével, hármasával a földbe döngölték a gyalult rönköket, amelyekre fémabroncsokat tettek. Egyeseken szám, másokon a szám mellett még lámpás is látható, némelyiken meg éppen semmi nincs. Mutatják, merre járható, s merre kerülhető el a sekély, hordalékos vízi út. A környező kis szigeteket, amelyeket nád és alga borít, így nevezik: *canneti* és *barene*. Az iszap és sás borította hordalékok: *velme*, míg közöttük az átjárókat *ghebinek* nevezik – az elnevezések feledésbe merülnek, ezért most abban a reményben jegyzem le, hátha mégis megőrződnek.

A cölöpök anyaga többnyire tölgy-, gesztenye- vagy akácfa. Fajtájuk attól függően különbözik, hol helyezték el azokat, kevésbé fontos helyen, vagy a Nagy-csatornán, az ódon paloták előtt, vagy a Lido villái közelében. Ezeket is különböző elnevezésekkel illették: a *palina* egyetlen cölöpöt, a *dama* kettő vagy három, míg a *bricola* ennél is több cölöpből összeerősített köteget jelent. A cölöpök csúcsán a turbánszerű dísz, s alattuk a fehér, kék vagy piros színű sávok a hatalmi ághoz vagy a jómódú réteghez való kötődést jelentik. A festett és festetlen fa egyaránt korhad. Élettartamuk egyaránt rövid: csupán kicsit haladja meg egy kutya életét, azaz húsz évnél kevesebb. A dráma valójában a fa anyagában rejlik, azaz mely fából készültek a cölöpök (ezért is soroltam fel a fajtákat). A korhadást különböző élősködők, férgek, a megtelepedő kagylók és apró rákok, a só és a sűrű iszap, a rájuk fonódó tengeri növényzet idézi elő. Ezért kell állandóan figyelni és rendszeresen cserélni őket – az elkorhadt, kilazult vagy meghasadt helyébe új, szilárd cölöpöt bedöngölni. Állandó vendégeik a madarak. Sirályok, olykor kormoránok – messziről könnyen

összetéveszthetők. Egy-egy ilyen „gyökértelen fatörzs” gyakori dísze a kicsiny mélyedés, benne Szűz Mária-szobrocška, előtte muránói üvegben virág vagy mécses. Mellette olykor *ex voto* vagy más szerény dísz – hogy a Miaszszonyunk, ne csak áldott, de szép is legyen.

*

A víz, amikor nem háborgatja semmi, a csatornában átadja magát a nap-sütésnek és a paloták árnyékának – a fény és árnyék szüntelen játékának. A csatorna mentén a falakat és lépcsőket elborító növényzet vékony rétege jelzi a határt, ameddig elhatol a nedvesség. Tegnap még alacsonyabb volt ez a szint, holnap talán ugyanilyen lesz. Az algák felülről első pillantásra a mohához hasonlítanak, ám aljukat tekintve inkább a vadfűfélékhez. Zöldek és sötétek – ezt a színt láttam a Campo di San Barnaba ódon templomában a szent szobrának köpenyén, és a Cannaregio kis kápolnijában. A nyirkosság elhatol mindenhová: falba, kőbe, vasba, téglába és a lélekbe. A móló mellett duzzadt és hasadt deszkapalló: a benne megrekedt víz nem engedi behatolni a kívülről áramló vizet. Korhadnak a régi deszkák, a rönkök a *fondamenta* alatt is mindenfelé, a mólón a kikötőoszlop, a bárka merítőlapátja, a szétszáradt evező. A kő is korhad, de másképpen, lassan, észrevétlenül. A nedvesség maga is öregszik a sziklában, a fában és a téglában. Meghatározható-e a kora? Elenyészik-e, mielőtt még elpárolog, vagy csak azt követően?

A rozsdá a vasat marja, itt mélyebben, máshol kevésbé. Színei sokfélék: barna, vörös, fekete. Helyenként „vörhenyes rozsdá” (e színeket és árnyalatait találjuk meg Tiziano késői képein). A rozsdá és a patina rétegei tarkítják a fémtárgyakat, kapukat, lapokat, rácsokat és kerítéseket, záratokat és kulcsokat. Nem tudjuk, miért borít egyeseket patina, míg más tárgyakat a rozsdá tesz tönkre, belülről és kívülről, a felszínen vagy a mélyben.

A víznek, nedvességnek és kipárolgásnak, ködnek és korhadásnak leginkább kitett helyeken fedezhető fel a rozsdá és patina közötti, talán lényegesebb és tartósabb kapcsolat. Megsejthetők a játékok, amelyek megszakadnak és folytatódnak, az egymást kiegészítő vonzások és taszítások, valami ismeretlen ábécé maradványai, amelyeket hiába is próbálunk megfejteni. Felsejlenek és tovatűnnek a határozatlan és előre nem látható, szabálytalan és visszavezethetetlen formák, a különös és megmagyarázhatatlan figurák rajzolatai. Közelednek egymáshoz, majd eltűnnek egymás elől, ki tudja, hogyan és miért. Amikor a rozsdá megsötétedik és bomlásnak indul, míg a patina megsápad és lehullik, ismét hasonlónak lesznek, a függőségben vagy a fölöslegességben egyaránt. E sorsban osztozik szinte minden fém, természetétől függően és különböző mértékben – a vas, a réz, az ólom; hasonlóképpen az

ötvezetek, így a sárgaréz vagy a bronz is igyekeznek ellenállni az időnek és az enyészetnek. Az arany is változik az idővel, mintha saját árnyéka vonná be és húzódna belsejébe. Az ezüst veszt ragyogásából, visszfényéből, felületét sötét réteg borítja, mondhatni, térfogata is mintha csökkenne.

Velencében pompázik a rozsdá – s a patina olyan, mint az aranyozás.

*

A velencei naplementéket gyakran festették meg ragyogó színekkel: sárgával, arannyal, rózsaszínnel, lángvörössel (*rutilante*). A Szent Márk-bazilika és előtte a tér, azon a harangtorony, a dózsepalota, a *Canal grande* és a *Ca' d'Oro* számtalanszor volt kitéve nagy mesterek szenvedélyének és a műkedvelők hadának. A városukhoz és annak mindennapi külsejéhez hozzászokott velencei festők óvatosabban kísérték a napot, mint a máshonnan érkezők. Ez utóbbiak hirtelen és fékezhetetlen fellángolása orgiába torkolt, átengedve mindent a fénynek, hanyagolván az árnyékot. Mind az előbbieket, mind ez utóbbiak után nagyon nehéz velencei naplementét ábrázolni. Szinte leírhatatlan. Aki mégis megkísérli, kockázatot vállal.

A naplementék különbözősége megfigyelhető a keleti és a nyugati oldalon, ahol a Castello kezdődik, vagy ahol a *Santa Croce* véget ér, a sórak-tárnál vagy az *Arsenal*-nál. Érdekes behajózni a „Velencei-öblöt” és az *Adria* mentén haladni, hogy a különbségeket megértsük. Az egyik parton a nap a tengerszínre hanyatlik, és belemerül. A másik parton leereszkedik a partot szegélyező kisebb vagy nagyobb dombok mögött. Keleten a napnyugta (*suton*) elnevezés ebből fakad (*sunce*=nap, *tone*=merül). Nyugaton a *tramonto* „a hegyek mögötti” naplementére utal. A szavak mindkét oldalon összhangban vannak az égitesttel.

Ott, ahol a parton és beljebb is sík a terület, mint a Lagúnán, a tenger és a szárazföld kiegyenlíti egymást. Amikor a nap lenyugszik, egyaránt hanyatlik a vízre és a szárazföldre, s amikor kel, ugyanígy érinti mindkettőt.

A nyugati oldal különböző épületei, tornyai, harangtoronyai és világítótoronyai az öböl felé vetnek árnyékot. Az alkony közeledtével az árnyak egyre hosszabbodnak. Az este valahol a part és a tenger határán kezdődik. Az éjszaka törli e határt. A fény nyomai megmaradnak a magasban, a felhőkben, amelyek különös, rózsaszín, sőt vöröses színeket vesznek fel. Nyáridőben sokáig tart ez a játék. A hold, amikor megjelenik, visszaadja a táj körvonalait, noha gyengébben, mint amilyenek azok korábban voltak, és az árnyak is sejtelmesebbek, mint azok, amelyek már tovatűntek. A fényből a visszatükröződés marad. A naplemente és a hold megjelenése közötti rövid szakaszok különösen alkalmasak imádságra vagy vágyakozásra.

Hajnalban változnak a helyzetek és szerepek. Az *Adria* keleti oldalán a nap az első domb fölött bújik ki. Annyit késik, amennyire a meredek és

terjedelmes part magasodik. Ott, ahol a tengerrel érintkezik, a sötétség a legtovább megmarad. Az ilyen helyeken a reggelek nyáron hűvösebbek, télen fagyosabbak. A napkeltét türelmetlenebben várják, mint másutt.

A nyugati oldalon a nap szinte abból a tengerből kél, amelyet előző este odahagyott. Szellő fodrozza a tenger felszínét, és hirdeti a hajnalt. A halászok ismerik e pillanatokat, és szívesen beszélnek róla: buzdítja őket a pirkadat, majd a felragyogó fény valamennyiüket olyan bizakodással tölti el, amely számukra megmagyarázhatatlan. Olykor hirtelen elhatározásokra késztet – eltávolodnak a kikötőtől, a mólótól, megfélemlenek a kockázatról, vagy nem veszik figyelembe a rossz időt. A part mentén folytatódik a fény és árny játéka, a jelenet, amelyben a kezdet és a vég helyet cserélt, másképpen, mint az előző napon, az utolsó alkonyat előtt.

A kisebb szigeteken, különösen, amelyeknek partjai keletről nyugatra húzódnak – sok ilyen van a Lagúnában – úgy tetszik, a nap ugyanakkor hanyatlak a tengerbe és ereszkedik le beljebb a hátsországra. Nehéz megállapítani, hogy ez azonos időben, vagy egymást követően történik-e. Különösen így van az egymáshoz közeli és hasonló helyeken, amelyeket olykor csupán egy rövid séta választ el, hosszúra nyúlt árnyékunk kíséretében, melyet hol követünk lépteinkkel, hol előtte járunk.

A napfelkelték és naplementék, hajnalok és alkonyok olykor megzavarják a szemlélődőket. Arra készítetik őket, hogy higgyenek a látomásokban, fedjék a valóságot, és adják át magukat az ábrándozásnak. Kerestem a helyet, amelyről e jelenségeket fölösleges emlékezések és szükségtelen egybevetések nélkül lehet megfigyelni. Egy őszi napon, késő délután, enyhe köd ereszkedett a vizekre. Miközben hajóztam, különös jelenséget fedeztem fel két kis sziget – a San Lazzaro degli Armeni és a San Servolo – között. Az előbbi szigeten kolostor és könyvtár, amelyet az örmény menekültek utódai használnak, az utóbbin az elmebetegek kórháza áll. E kettő között láttam, a ködben, a legszebb naplementét: csendes és ünnepélyes volt, akár a halál Velencében.

Egy másik Velence

Predrag Matvejević horvát író a kilencvenes évektől folyamatosan újabb és egyre több kiadásban megjelenő, és nemcsak európai sikert hozó enciklopédikus, immár klasszikussá vált *Mediterranski brevijar (Mediterrán breviárium)* című esszéje után – amely huszonkét nyelven látott napvilágot – új kötettel jelentkezett. Várható volt, hogy a Breviárium nem marad folytatás nélkül, és az is, hogy az olaszországi siker sem marad el: a könyvet – *Druga Venecija (Másik Velence)* – még ugyanabban az évben az II premio Strega europeo, azaz a legrangosabb olasz irodalmi díjjal jutalmazták Rómában. Ezt csakhamar további díjak követték: Umberto Saba (Trieszt, 2003), Fulvio Tomizza (Trieszt, 2004) *Cultura del mare (San Felice Circeo, 2004)* és a *Libro del mare (San Remo, 2004)*.

Az érzékeny megfigyelésekből ihletett, sajátosan felépített – egyik kritikus szóhasználatával élve – „szinoptikus és esszéisztikus poéma” az olvasót nem a lenyűgöző műemlékek, mesterművek közé csábítja, de még csak nem is az olykor nosztalgikusan felsejlő, emlékeinkből ismerős Velencébe kalauzolja. A mediterrán városok között talán a legmágikusabb és legkihívóbb, egyszersmind emblematis és szimbolikus város fény-árnyék valóságának – a mulandósággal való állandó, heroikus küzdelem nyomait viselő – töredékeiből egy másik, elképzelt várost tár elénk Matvejević, s nyugodtan tegyük hozzá: a szociológus, történész, botanikus, geográfus, filológus kitartásával és lelkesedésével, s mindez egy rézmetsző aprólékosságával.

(V. M.)

